

Forskarhearing om den representativa
demokratins utmaningar i polariseringens tid

ISSN 1653-0942
ISBN 978-91-7915-011-2
Riksdagstryckeriet, Stockholm 2020

Förord

Konstitutionsutskottet anordnade den 12 december 2019 en forskarhearing på temat den representativa demokratins utmaningar i polariseringens tid. Vid hearingen behandlades frågor om hur väl väljarna representeras i regeringars politik, huruvida det finns en ökad polarisering bland väljarna i Sverige och ifall en ökad polarisering har påverkat förtroendet för de representativa institutionerna.

I rapporten redovisas programmet från den 12 december 2019 och en utskrift av de uppteckningar som gjordes vid forskarhearingen.

Stockholm i maj 2020

Karin Enström (M)
konstitutionsutskottets ordförande

Hans Ekström (S)
konstitutionsutskottets vice ordförande

Innehållsförteckning

Förord	3
Forskarhearing om den representativa demokratins utmaningar i polariseringens tid.....	5
Program	5
Konstitutionsutskottets närvarande ledamöter och suppleanter	6
Stenografisk utskrift från forskarhearingen	7

Forskarhearing om den representativa demokratis utmaningar i polariseringens tid

Tid: Torsdagen den 12 december 2019 kl. 10.00–12.00

Plats: Skandiasalen

Program

10.00 Inledning Karin Enström (M), ordförande i konstitutionsutskottet

10.05 Anförande Sören Holmberg, professor emeritus, statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet

10.25 Anförande Elin Naurin, docent, statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet

10.45 Anförande Bo Rothstein, professor, statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet

11.05 Frågor från utskottets ledamöter

11.55 Avslutning Karin Enström (M), ordförande i konstitutionsutskottet

Konstitutionsutskottets närvarande ledamöter och suppleanter

Karin Enström (M), ordförande
Hans Ekström (S), vice ordförande
Ida Karkiainen (S)
Matheus Enholm (SD)
Per-Arne Håkansson (S)
Linda Ylivainio (C)
Mia Sydow Mölleby (V)
Ida Drougge (M)
Fredrik Lindahl (SD)
Tuve Skånberg (KD)
Tina Acketoft (L)
Mikael Strandman (SD)
Camilla Hansén (MP)
Erik Ottoson (M)
Erik Ezelius (S)
Per Söderlund (SD)
Jessica Wetterling (V)
Lars Jilmstad (M)
Per Schöldberg (C)
Nermina Mizimovic (S)

Stenografisk utskrift från forskarhearingen

Forskarhearing – Den representativa demokratins utmaningar i polariseringens tid

Torsdagen den 12 december 2019

Ordföranden: Klockan är 10 och konstitutionsutskottet återupptar sitt sammanträde. Det gör vi genom att inleda en forskarhearing om den representativa demokratins utmaningar i polariseringens tid.

Jag vill börja med att å utskottets vägnar önska våra gäster varmt välkomna hit till konstitutionsutskottet. Med oss i dag har vi Sören Holmberg som är professor emeritus vid den statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet, Elin Naurin, docent vid den statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet, och Bo Rothstein som är professor vid den statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet.

Vi i KU har som ett led i forskning och utveckling på vårt område bestämt oss för att vi gärna vill prata med er om hur den representativa demokratin egentligen mår.

Det talas mycket om att polariseringen har ökat i samhället, och det är kanske en av de frågor som vi hoppas kunna få ta del av er syn på. Är det så eller känns det bara så? Vi har också funderingar kring vad er forskning säger om hur väl väljarna representeras i regeringens politik och om polariseringen har påverkat förtroendet för de representativa institutionerna.

Planen för de kommande två timmarna är att vi först kommer att låta er göra varsin längre introduktion. Därefter, från kl. 11 ungefär, öppnar vi upp för frågor från ledamöter. Vi kommer då att börja med en runda med partierna i storleksordning, och sedan släpper vi er fria. Vi gör så för att vara säkra på att hinna med frågor från alla partier.

Därmed ger jag ordet till Sören Holmberg för den första inledningen. Varmt välkommen!

Sören Holmberg, Göteborgs universitet: Tack så mycket! Det är väldigt spännande att få komma hit. Mitt uppdrag är att säga någonting om polarisering.

Polarisering är bra, men lagom ska det vara – inte för mycket polarisering och inte för lite polarisering. I en demokrati är det självklart så att medborgarna, väljarna, har olika åsikter. Det är också självklart att de politiska partierna som ska representera de här åsikterna också kommer att hamna i olika ståndpunkter. Åsikterna som väljarna har får inte vara för åtskilda, för då tror vi att vi får bekymmer med styrbarheten i ett system. Och ännu viktigare: De politiska partierna ska naturligtvis självklart inte föra fram jättelikt olika ståndpunkter. Då skapar det bekymmer för ett system. Men det får heller inte vara för lite skillnader mellan åsikterna så att väljarna inte har något att välja på.

Jag har tittat på två fenomen som har att göra med det här med polarisering. Det ena är åsikter, och då är det vad mig anbelangar fokus på väljarnas åsikter. Det andra gäller affektiva partiavstånd, alltså hur väljarna uppfattar avstånden och sympatierna för de olika partierna.

Data jag bygger på är från valundersökningarna som vi har i Göteborg sedan 1950-talet. Jag har tidsserier, så jag kommer att kunna säga någonting om hur polariseringarna har förändrats sedan ungefär 30 år tillbaka i tiden. Det bygger också på SOM-undersökningarna som vi också gör i Göteborg sedan 1980-talet. Observera att bägge görs i Göteborg!

Det finns också fantastiskt nog riksdagsundersökningar med riksdagsledamöter. Det är världens bästa och mest unika serie. Sedan 50 år tillbaka har svenska riksdagsmän till över 90 procent ställt upp och svarat på en enkät från oss i Göteborg vart fjärde år. Den bok vi gjorde senast heter *Folkets främsta företrädare*. David Karlsson är redaktör. Den boken är den bästa som finns just nu på svenska språket om hur den representativa demokratin fungerar och där vi också kan jämföra väljare med riksdagsmän. Det är relationen som är intressant.

Jag vill säga när jag nu har chansen att sitta här framför er att jag hoppas vid gud att ni svarar på den enkät som just nu är ute och som har lägre svarsfrekvens än vad vi har haft under de senaste 50 åren. Gå nu hem, ni som känner er skyldiga, och svara på enkäten så att vi kan skriva en ny bok om tillståndet för svensk representativ demokrati där riksdagsmännen får vara med! Detta är helt världsunikt. I andra länder får man svarsfrekvenser som är så låga att man inte kan göra sådana här bedömningar av hur det funkar. Nu har ni ett riktigt tufft ansvar – gå hem och kryssa i vår enkät!

När det gäller åsiktpolarisering har vi i SOM-undersökningen och Valundersökningen 2018 över 50 olika frågor där vi kan titta på polariseringen. Sedan har jag tittat på förändringar tillbaka till 1970-talet på de tio tolv mest intressanta frågorna.

Polarisering är när vi har många väljare med åsikter på ytterkanterna. Skallorna jag talar om har jag normerat till femgradiga skalor. Om det längst ut åt ena hållet och längst ut åt andra hållet är 50 % mot 50 % – då blir det maximal polarisering. Är det inga som är där och de flesta ligger i mitten, ja, då är det ingen polarisering i en fråga. Det är den tekniken som jag har använt. Det finns speciella rapporter om det här i boken som jag nämnde. Där har man gjort liknande analyser. Henrik Oscarsson i Göteborg har också gjort den här typen av analyser tidigare.

Det visar sig av de siffror vi har från valet 2018 att det i de allra flesta frågor inte är särskilt mycket till polarisering. Det är väldigt sällan som vi har höga andelar på båda yttersidor. Vi har ett antal frågor där vi har många som har en åsikt på den ena kanten medan det är nästan inga på den andra. Det är väldigt typiskt för till exempel abortfrågan. Det är få i Sverige som vill förändra vårt abortlagssystem men många som är för det nuvarande systemet. Siffrorna är 73 % mot 3 %. Det är ingen polariserad fråga, för det är unipolärt. Jag höll på

att säga skämtsamt att det andra är bipolärt, alltså när det finns starka åsikter på bägge sidorna. När det är bipolärt är det polariserat.

Det visar sig i de allra flesta frågor att på ytterkanterna är det inte särskilt vanligt att vi har stora andelar. Men de frågor som är på topp och som är mest polariserade i Sverige är följande: de som har att göra med det mångkulturella samhället, de som har att göra med om vi ska satsa eller inte satsa på ett samhälle med mer svenska värden, de som har att göra med lag och ordning och de som har att göra med oro för ökad flyktinginvandring. Där har ni några exempel på frågor som är på toppen i rangordningen över åsiktpolariseringen. Det är fortfarande inte dramatiska siffror om man tittar på de index som vi har konstruerat, men det är de frågorna som är i topp. Det kanske inte förvånar någon, för de är ju också i toppen i samhällsdebatten just nu.

Sedan finns det också fortfarande några traditionella vänster–höger-frågor. De ligger inte lika högt som de jag nyss nämnde. Vänster–höger-frågor med tydlig polarisering är vinstutdelning i välfärden, att driva sjukvård i privata sammanhang och inställningen till marknadsekonomi. Detta är klassiska vänster–höger-frågor. De ligger också på rätt höga nivåer när det gäller polarisering.

Sedan finns det frågor som inte är riktigt i centrum för debatten men som diskuteras mycket i medierna, till exempel om vi ska förbjuda ansiktsdöljande slöjor och tiggeriförbud. De frågorna är också polariserade och ligger högt upp.

Frågor som ligger lågt på skalan är till exempel mycket av det som har att göra med miljö och klimat. De är unipolära. Vi frågar om oro för klimatet, och det är väldigt många som är oroliga för klimatförändringarna, men det är väldigt få som *inte* är oroade på de här skalorna. De frågorna är unipolära. När det gäller vilka som vill satsa på ett miljövänligt samhälle är nästan alla klart ute på ena kanten och få på den andra.

Ökad jämställdhet är också en sådan där fråga som vi ibland kallar för valensfråga. Den är unipolär och alltså inte polariserad.

Sedan kan vi se på det kanske mest spännande, nämligen förändringen. Hur har det här förändrats över tid? Har vi fått en ökad eller minskad polarisering? Följande frågor har ökat i polariseringsgrad under de senaste 20–25 åren.

Ett mångkulturellt samhälle, ett samhälle med svenska värden, alltså nationalism om ni så vill, lag och ordning, ett ökat antal flyktingar och oro för det. Samma frågor som låg högt i den förra mätningen är frågor som också har förändrats mest, och vi har fått mer polarisering när det gäller dem.

De flesta av de frågor som vi tittar på är dock stabila när det gäller polarisering. Det händer ingenting. Kärnkraften diskuterar alla nu, till min stora överraskning. Jag håller sedan 40 år tillbaka på med långa tidsserier på kärnkraftsopinionen, och vi hade tänkt lägga ned mätningarna, men tack vare vissa partier och en bruten överenskommelse är det nya forskarpengar och en ny mätning på gång när det gäller kärnkraften.

När det gäller kärnkraften har det inte hänt någonting med polariseringen. Den har varit hyfsat hög hela tiden i Sverige och är lika hög nu som tidigare.

På de här stabila områdena ligger också mycket av det här med klimat och miljö och annat där det är unipolärt och inte har hänt mycket.

Intressant är att en fråga som har minskat i polarisering är synen på och attityden till marknadsekonomi. Den ligger på hög polariseringsnivå men ökar inte. Samma sak är det med subjektiv vänster–höger, alltså hur man placerar sig på vänster–höger-skalan. Det är inte särskilt polariserat, för väldigt få är på ytterkanterna, utan de flesta är in mot mitten. Men det har inte ökat, utan det står still.

Huvudslutsatsen om man tittar på allt detta är: Ja, vi har exempel på de här frågorna som ibland kallas för sociokulturella och som är nya i svensk debatt. Där har vi fått en polarisering, men i många av de gamla, traditionella frågorna med mycket av vänster–höger är det inte mycket till ökad polarisering. I själva verket är det stabilt eller en minskande polarisering i de frågorna.

En sak som jag skulle vilja betona innan jag går över till det som ni kommer att tycka är mest spännande, de affektiva partiavstånden, alltså t.ex. hur mycket SD-väljare gillar M och hur mycket M-väljare gillar SD, är skillnaden mellan polarisering och politisering.

Politisering, eller partipolitisering som vi kallar det, åsiktsröstning, betyder att människor mer än tidigare tar hänsyn till vilka åsikter man har i olika frågor när man röstar. Åsiktsröstningen har ökat i svensk politik sedan 1950-talet. Vi åsiktsröstar mer i dag än tidigare. Men det är inte polarisering att vi åsiktsröstar. Om nu folkpartister av olika åsiktskäl röstar på Folkpartiet är det inte en polarisering, utan det är en politisering av frågorna.

Det har hänt i Sverige att vi har en väldigt stark koppling mellan alla typer av vänster–höger och hur man röstar. Vi är det mest endimensionella och vänster–höger-dominerade folket i hela världen, enligt våra mätningar. Men det nya som har hänt är att frågor som har att göra med invandring, mångkultur och lag och ordning, och har med SD:s framväxt att göra, har ökat i betydelse de senaste åren. Vi har fått en ökad koppling mellan vilka åsikter man har i de här frågorna och hur man röstar. Men det är inte polarisering. Det betyder att de här frågorna har partipolitiserats och att folk röstar mer utifrån dem.

Sedan kanske man kan lägga till att de här nya frågorna som vi pratar om, framför allt flyktingfrågan som är den dominerande, håller på att bli vänster–höger-frågor. När vi började mäta för 30 år sedan vilka åsikter människor hade i flyktingfrågor och var de stod på vänster–höger-skalan hade de inget eller ett mycket litet samband med varandra. Men vartenda år sedan dess i SOM- och valundersökningarna har vi en uppåtgående kurva. Nu är vi uppe i korrelationer på 0,3 och 0,4. Det är inte lika starkt som det är internt mellan andra vänster–höger-frågor, men flyktingfrågan håller på att bli en vänster–höger-fråga.

Kärnkraften var också separat från vänster–höger en gång i tiden men har blivit en vänster–höger-fråga. Miljöfrågan var också en gång i tiden separat men har blivit en vänster–höger-fråga. Nu håller flyktingfrågan på att gå samma väg. Den lilla imperialistiska vänster–höger-dimensionen äter upp sina konkurrenter så småningom, och nu står kampen mellan vänster–höger och

flyktingfrågan om ni så vill. Men fortfarande är det tillräckligt separat så att vi kan skilja dem åt.

När det gäller affektiva partiavstånd har vi en ogilla–gillaskala från minus fem till plus fem. Vi har mätt den längre än de flesta och har data ända tillbaka till 1979. Vi har gjort det systematiskt, och vi har alltså i uppemot 40 år kunnat följa hur människors affektiva avstånd är till de olika politiska partierna.

Om vi först jämför vad som har hänt från 1979 fram till 2018 ser vi tydligt att svenska folket gillar två partier mer nu än vad de gjorde för 40 år sedan. Alla andra partier står still eller är mindre uppskattade av svenska folket än tidigare. Spännande! Vilka två partier är det? Jo, det är de två partier som var mest ogillade 1979, nämligen Vänsterpartiet och Moderaterna. De två partierna som ligger längst ut på varsin kant. De har nu blivit mer uppskattade medan alla andra partier som är mer mot mitten på vänster–höger-skalan står still i uppskattning eller är mindre uppskattade av väljarna. Det betyder att det affektiva partiavståndet totalt sett har blivit lite mindre i Sverige än vad det var för 40 år sedan.

Om vi sedan tittar på vad olika väljargrupper tycker om de olika andra partierna är det väldigt fascinerande att se att S-väljare i dag tycker tydligt bättre om Moderaterna än vad de gjorde för 40 år sedan. Moderata väljare tycker också, men inte lika tydligt, bättre om Socialdemokraterna. Båda två har alltså börjat gilla varandra, men Socialdemokraterna har blivit mer förtjusta i M än vad Moderaterna har blivit förtjusta i S. Men båda två har gått mot varandra, och polariseringen har minskat. Det gäller för många andra partier också om man tittar systematiskt på detta. Med ett litet undantag tycker alla olika parti-väljare, oberoende av var man står, bättre om V i dag än tidigare. Alla tycker också bättre om M än tidigare.

Så är det inte för till exempel Miljöpartiet. De uppskattas mycket mer i dag av rödgröna väljare men mindre av borgerliga. Med KD är det tvärtom. De uppskattas mer av framför allt moderata väljare men mindre av rödgröna väljare.

Totalt sett är det en minskning av de affektiva avstånden som vi har sett under den här perioden.

Tittar vi sedan på det mest spännande, Sverigedemokraterna – vi har här bara resultat tillbaka till 2006 – ser vi att svenska folket har gått från minus 36 på vår skala – det sämsta är minus 50 – till minus 22. Svenska folket tycker i dag mindre illa om Sverigedemokraterna än vad man gjorde för tolv år sedan. Det gäller dock endast svagt om man ser på väljare som stöder V, S, MP, C och L. När det gäller dem har det inte hänt mycket. Uppskattningen av SD står still eller har ändrats något lite åt plus de här tio tolv åren.

Däremot är det två andra väljargrupper som tycker klart bättre om Sverigedemokraterna i dag än tidigare. Det är KD-väljare och M-väljare. Det är de som är en av orsakerna till att Sverigedemokraterna i dag är mer uppskattade än vad de var för tolv år sedan. Det är M- och KD-väljare som har gått närmare SD affektivt åsiktsmässigt än vad SD har gått närmare dem.

Man kan tycka att det är små skillnader, men de är rätt tydliga i de här mätningarna. SD-väljare avlägsnar sig affektivt åsiktsmässigt nu mer än tidigare från Socialdemokraterna.

Det viktigaste i vår slutsats när det gäller de affektiva partiavstånden är att väljarnas affektiva avstånd till Sverigedemokraterna är mindre i dag än vad det var för tolv år sedan när vi kunde börja mäta och att Sveriges två regeringsbärande partier, S och M, i dag affektivt är närmare varandra än vad de var tidigare. Det tyder inte på att de affektiva partiavstånden har polariserats i Sverige under senare år. Det går snarare åt andra hållet.

Ordföranden: Stort tack för detta! Vi ställer inga frågor nu, men man blir sugen på att göra det.

Vi ska nu få lyssna på Elin Naurin.

Elin Naurin, Göteborgs universitet: Tack så mycket för att jag har fått komma hit! Det är ärorikt och roligt.

Elin Naurin heter jag. Jag har inte riktigt samma name recognition som Bosse och Sören, så jag tänker att jag ska berätta vem jag är.

Jag är docent i statsvetenskap och just nu forskningsledare för något som heter Pregdem i Göteborg där vi statsvetare jobbar ihop med barnmorskor och förlossningsläkare. Det är det jag gör mest just nu. Jag försöker ta reda på hur man förändrar sin syn på samhället när man blir gravid och föder barn. Men det är inte därför jag är här i dag, utan jag är här för att – förmodligen, om ni känner till mig – jag är hon som säger att politiker brukar hålla sina vallöften. Jag har skrivit ett antal böcker om detta, och det är det jag ska tala om här i dag. Jag har också forskat om representativ demokrati på andra vis.

De frågor som jag tänkte lyfta i dag är: Hur väl representeras väljare i regeringens politik? Det var önskemålet från utskottet. Jag tänker ge er forskning från två håll: min egen forskning men främst andras forskning om detta.

Överensstämmer den allmänna opinionen med de politiska beslut som fattas? Det blir den första frågan. Överensstämmer vallöften med de politiska beslut som fattas? Sedan kunde jag inte hålla mig från att planera en avslutning om polariseringen och moralisering av olika frågor med ett par önskemål från min sida.

Jag skulle vilja börja med lite statsvetarteori, för det här är någonting som vi ofta pratar om hos oss. Ni lever i den här verkligheten och jobbar med det här. Det är komplexa frågor, och vi kämpar med att definiera vad det är vi vill undersöka när vi undersöker de här sakerna. Det är inte alltid helt självklart.

Man kan illustrera detta med det som en klassisk politisk filosof, Albert Weale, har sagt om att demokrati är ett politiskt system där det finns en formell koppling mellan folkuppfattning och innehållet i lagar och regler. Redan här kämpar vi statsvetare med att definiera vad som är en folkuppfattning. Folk vet inte alltid vad de tycker, så hur ska den kopplingen kunna göras till inne-

hållet i lagar och regler? Och vad är det i lagarna och reglerna som vi ska undersöka?

Han fortsätter med att säga att detta inte innebär att *alla* skiftningar i den allmänna opinionen omedelbart ska reflekteras i den förda politiken – som om det ens vore möjligt. Även här har vi alltså sådant vi behöver fundera över. Jaha, vad är det då i den allmänna opinionen som ska reflekteras i besluten? Och vad innebär det att det inte behöver ske omedelbart – hur lång tid får det ta för att det ska vara rimligt?

Weale säger också att lagstiftningen ska vara lyhörd på det ena eller andra viset för den allmänna uppfattningen. Här ser vi också att man kan vara lyhörd på många olika sätt. Forskningen försöker ta fasta på detta.

Jag tänker ta upp tre punkter för att svara på frågan: Överensstämmer den allmänna opinionen med de politiska beslut som fattas? Vårt bästa svar – vi har ganska bra svar och säger inte bara att det beror på – är: Ja, den allmänna opinionen överensstämmer rimligt väl med de politiska beslut som fattas, enligt den forskning som finns. Skulle ni tvinga oss till ett svar skulle vi alltså säga att det överensstämmer rimligt väl. Men, skulle vi lägga till, de som har hög inkomst och hög utbildning är ofta bättre representerade än de med låg inkomst och låg utbildning, och det är svårt för politiker att förstå den allmänna opinionen. Även om man strävar efter det och gärna vill är det inte så himla enkelt att förstå vad det är man ska följa.

Vi börjar med den första punkten. Hur vet vi att den allmänna opinionen påverkar vilka politiska beslut som fattas? Jo, vi jämför majoritetsuppfattningen så som den uttrycks i till exempel Sörens olika opinionsundersökningar med den faktiska lagstiftningen i parlamentet. Det görs i olika länder. Ibland gör vi på andra sätt också. Vi mäter åsiktsöverensstämmelsen, som Sören talade om, mellan väljare och politiker eller överensstämmelsen mellan åsikter och hur ni som parlamentariker röstar. Det jag ska fokusera på först är det som uttrycks i den faktiska lagstiftningen, som ju kanske snarare innebär att the proof is in the pudding än att ni tycker samma sak som väljarna.

Jag har några exempel. En artikel som man brukar citera kommer från Tyskland. 60 procent av förändringarna i folkopinionen under slutet av 1900-talet speglades i det arbete som skedde i Bundestag. Brettschneider såg också att det speglas extra bra kring valet. Det finns alltså en effekt som gör att när det är valrörelse anstränger man sig lite extra mycket för att förstå och följa folkopinionen.

Det här med viktiga problem är något som vi ofta frågar väljare om. När man jämför vad de svarar på frågorna om vilka de viktigaste problemen är just nu överensstämmer det tydligt med lagstiftning i USA och Storbritannien, visar ganska ny forskning. I en annan jämförande studie som kom alldeles nyligen från ett danskt forskarteam – man jämförde 31 olika länder och hade 20 specifika policyfrågor där man jämförde vad väljare tyckte och sedan lagstiftningen i länderna – överensstämde två tredjedelar. Betyget blev gott även där.

I Sverige pågår denna forskning just nu, i Göteborg. Vi har alltså inte den tydliga forskningen här i Sverige ännu när det gäller överensstämmelsen mellan åsikter och faktisk lagstiftning, utan den får ni vänta lite till på.

När det gäller den andra punkten, vem som blir representerad, är väl det här fältet på väg att göra en svängning mot att titta på det. Då är den allmänna uppfattningen att det spelar roll vem man är för om man blir representerad. Det bästa svaret vi kan ge där är att det definitivt spelar roll. Åsikter bland dem som har högre inkomster och utbildning stämmer bättre överens med politikernas åsikter och deras faktiska lagstiftning. Detta finns i flera olika länder.

I annan typ av forskning som tittar på vad som händer när människor tar kontakt med politiker direkt – man kanske e-mejlar eller tar kontakt på annat sätt – är det tydligt att om man har en titel som signalerar hög utbildning eller ett namn som signalerar att man är välsituerad på något sätt får man oftare svar från politiker. Det finns alltså en bias när det gäller vem som hörs i de här sammanhangen.

Den tredje punkten är att det är svårt för politiker att veta vad den allmänna opinionen är för någonting. Detta handlar om att från väljarnas sida, som jag nämnde, har vi inte alltid tydliga uppfattningar i alla frågor. Ibland måste man alltså helt enkelt leda, och så kommer väljarna efter. Det är inte så himla lätt att lyssna på oss väljare när vi inte vet vad vi tycker. Dessutom är det svårt att aggregera enskilda väljare till en majoritetsuppfattning. Basutfallet är alltså att det inte är så himla enkelt. Det innebär inte att man inte måste försöka, men vi förstår att det är svårt.

Från politikernas sida finns det tydlig forskning, bland annat från Sören, som visar att politiker önsketänker. Man projicerar sina egna uppfattningar på folket. Det ser vi om och om igen. Man tror att folket tycker som man själv tycker.

Det finns också en social snedvridning. Politiker tenderar att lyssna mer på dem som håller med dem. Från början önsketänker man, och sedan lyssnar man lite extra på dem som tycker som en själv. Det är säkert mänskligt men viktigt att komma ihåg när man tror att man förstår folket.

Detta är särskilt intressant just nu i den forskning som pågår på riksdagsundersökningarna. Jag vill instämna i det som Sören sa och lägga till att ni gärna kan säga till era kollegor att svara på undersökningen. Svara inte bara själva, utan säg verkligen till andra också. Det är så värdefullt! Vi är bäst i världen på detta. I andra länder tror de att vi fuskar för att ni är så himla bra på att svara på de här undersökningarna.

Miguel Pereira som är en duktig forskare som just nu jobbar i USA har använt våra svenska riksdagsundersökningar och jämfört frågan, som jag inte tror att ni har i år, som lyder: Vad tror du att dina väljare tycker om den här frågan? Systematiskt överskattar riksdagsledamöterna stödet för de åsikter som de själva har. De tror att väljarna tycker mer som de gör än vad väljarna faktiskt gör när vi sedan frågar dem.

Det visar sig också att riksdagsledamöter har blivit sämre över tid på att gissa vad de egna väljarna tycker. 1985 gissade 78,2 procent rätt. Den senaste

gången frågan ställdes, 2006, var det 65,4 procent som gissade rätt. Det stämmer kanske till eftertanke att det inte är så himla lätt att förstå vad väljare menar och att man behöver anstränga sig för att göra det.

Vad händer då, tänker vi som statsvetare, om vi hjälper politiker att förstå vad majoriteten tycker? Det pågår fältexperiment på lite olika ställen. Det allra första kom från USA, New Mexico, där två duktiga statsvetare som heter Butler och Nickerson väntade och väntade tills den lagstiftande församlingen i New Mexico meddelade att de snart skulle fatta ett beslut i en fråga. Så kom förslaget – det handlade om infrastruktur och skatteavdrag – och Butler och Nickerson gick ut och frågade 10 000 invånare i New Mexico vad de tyckte om frågorna och skickade sedan resultatet till hälften av ledamöterna. Sedan analyserades om de röstade olika. Det var ett väldigt enkelt upplägg – en typiskt enkel forskningstanke. De fick se att de representanter som fick se resultatet mycket oftare röstade i enlighet med väljarnas uppfattning än de som inte fick den informationen.

Den slutsats som de drar och som sedan har upprepats på andra ställen är att representanterna vill vara lyhörda men inte alltid har tillräckligt med information för att vara det. Detta står klart; det är enkelt och talande. Men vad vi fortsatt har talat om är att det inte är alldeles oproblematiskt att ändra. De ändrade ju de facto beslutet genom att skicka ut informationen. Men det är en annan fråga.

Vidare finns det exempel på forskning som vi gör i Sverige. En sak som är intressant med det svenska systemet när vi plockar hem den amerikanska forskningen – för ofta är det amerikanerna som gör det först – är att här i Sverige är lyhördsenheten mellan väljare och politiker alltid lite komplicerad av partiet. Man måste gå via partiet som ledamot.

Hur gör man då som politiker i particentrerade system när man vill vara lyhörd mot väljare? Det är något som vi har forskat på, och en sak som vi har kommit fram till är att man försöker förändra sitt parti inifrån. Detta innebär att det som vi ibland kallar för tvåsam lyhördsenhet, det vill säga att jag ber dig och att du berättar för mig vad du gör, är mindre synlig i Sverige, och förmodligen också i andra particentrerade system, än i amerikanska system. Där ser du omedelbart hur din representant har röstat när han skriver en debattartikel eller svarar på ett mejl där han exakt håller med.

I Sverige finner vi att politikern kanske inte berättar riktigt för väljaren vad man gör, men man gör det i partiet. Där kommer man att förändra åt ett visst håll. Lyhördsenheten gentemot väljarna verkar inte vara mindre, men den är kanske mindre synlig eftersom man har ett parti som måste förändras.

Ett exempel på detta kommer från 2014. Då använde vi Sverigedemokraternas valframgångar i olika kommunalval. De gick fram mycket i vissa kommunala val men inte i andra. Vi kunde använda detta i en studie där vi försökte titta på huruvida politiker försöker påverka sin partiledning utifrån de signaler som de får från sina väljare. När Sverigedemokraterna gick fram var det en signal om att väljarna ville ha mindre flyktinginvandring; det var så man argumenterade. Innebär det då att man på de ställen där man går fram också

försökte lobba sin partiledning för mindre flyktinginvandring? Det är vad vi hittar.

Vi frågade: Har du under de senaste fyra månaderna försökt att påverka ledningen för ditt parti att ta ställning till följande förslag – att minska flyktingmottagandet eller att inte minska flyktingmottagandet? När väljarstödet var starkare för Sverigedemokraterna ledde det också till ökad påverkan på partiledningen, allt annat lika. Storleken på effekten var sådan att vid 10 procent förändring i Sverigedemokraternas röstandel ledde det till 9 procentenhets större trolighet att försöka påverka ledningen för partiet. Som tilläggs-test kollade vi om man förändrade sina egna åsikter. Det gjorde man inte, utan man lobbade för sina väljares del. Det blir slutsatsen. Det är det vi kallar för lyhörddhet eller responsivitet mot en väljare.

Jag övergår till nästa fråga. Överensstämmer vallöftena med de politiska beslut som fattas? Vad är då ett vallöfte? Det är alltid den fråga jag får först. Ett vallöfte har en ganska fyrkantig och tydlig definition inom statsvetarforskningen. Det är en försäkran om att agera på ett visst sätt eller uppnå ett visst mål som vi kan kontrollera om det har skett eller inte.

Vi lusläser valmanifest. När vi gör det har vi sett, som ett exempel, att Alliansen gav 279 vallöften i ett gemensamt valmanifest 2010. Här ser ni några exempel därifrån: Eleverna i sexan ska genomföra nationella prov i SO- och NO-ämnena, studiemedlen ska höjas genom att lånedelen ökar, rätten att kvarstå i anställning ska gälla till 69 år etcetera. Som ni ser är det tydliga saker som vi kan kolla. Hände det sedan? Det är det vi definierar som löften.

Ni ser här på bilden hur det ser ut i Sverige. Detta är det senaste, och just nu pågår analyser. Vi ligger ju alltid efter. När journalister frågar hur det ser ut säger vi: Vänta i fyra år så ska jag svara på det! Det dröjer alltså lång tid, och bilden visar förhållandena sedan 1994 och framåt. Svenska regeringar ligger högt. Det är över 80 procent och uppemot 90 procent om man räknar med de delvis uppfyllda vallöftena.

Denna bild ser småttig ut. Den ska illustrera hur Sverige ser ut jämfört med andra länder. Det kommer från våra internationella jämförelser. Sverige ligger längst bort här på bilden, näst intill Storbritannien, som har val i dag. Det är det land som hamnar högst. Det har ett partisystem där man ofta kan få egen majoritet i parlamentet. Så kanske det inte blir i dag; vi får se. Där uppe hamnar Sverige, alltså bland dem som är allra bäst på att uppfylla vallöften.

Oppositionen i Sverige uppfyller färre vallöften än vad oppositioner gör på andra ställen. Om man jämför här på bilden ser man den typ av regering som vi har i dag och som vi har haft tidigare. Det är alltså koalitionsminoriteter. Förväntningen på nuvarande regering är alltså klart lägre jämfört med de regeringar som vi har haft tidigare när det har varit tydliga minoritetsregeringar med bara ett parti eller koalitionsregeringar med ett gemensamt valmanifest. Dessa två regeringssituationer som vi hittills har undersökt har varit effektiva. Den regeringssituation som vi har i dag har i internationella data varit mindre effektiv när det gäller att uppfylla vallöften.

Vi får förstås alltid frågor om uppföljningar av detta. Det handlar om att väljare inte håller med om att politiker oftast uppfyller sina vallöften. En annan sak är att politiker som representerar partierna inte alltid har koll på vad partierna lovar. På lägre nivåer har man alltså inte riktigt koll fast man använder dokumenten och valmanifesten nästan som en arbetsbeskrivning när man väl kommer in i regeringen. Det tycker jag är intressant. Vi hittar också detta att väljare straffar brutna löften hårdare än de belönar uppfyllda löften. Det är en annan typ av forskning som vi håller på med just nu.

Jag vill visa er denna bild apropå att vi har pratat om överensstämmelser. Detta är medelvärde för vad väljare och politiker svarar när vi frågar om partier håller sina vallöften. Det är de fantastiska väljarundersökningarna som går tillbaka till 1956 och där vi har frågat huruvida partierna håller sina vallöften. Svenskar har alltid tyckt att de inte håller sina vallöften. Det röda på bilden som visar minus 40 är alltså ett balansmått och ett medelvärde för väljare när vi tar dem som var positiva minus dem som var negativa.

Längre ned på bilden ser vi mätningar för politiker. Där är det plus 56; skillnaden är alltså jättestor! Där finns inte någon överensstämmelse, och man kan fundera över vad detta innebär. Det har jag också gjort. Jag har gjort mycket, och jag har intervjuat i det här huset. Politiker ligger närmare väljarna när det gäller detta. Det beror på att ni känner till era löften bättre, tänker jag. Det kanske inte gäller just er i det här rummet, men lokala politiker. Något som vi ofta utgår ifrån som statsvetare är att man kan sitt valmanifest i detalj, men det var inte riktigt det jag har hittat i mina intervjuer.

Jag har försökt att hitta ett mått på detta som jag kunde jämföra med hur det faktiskt såg ut. Jag frågade då: Ungefär hur många vallöften ger ditt parti, enligt dig, inför valet? Detta var 2010. Jag kunde räkna hur många vallöften partiet hade gett och jämföra för att se hur pass rätt man egentligen hade. Det visade sig att man inte kunde detta så bra. Uppfattat antal ser ni här på de röda siffrorna. Till höger har ni antalet löften som jag hittade när jag letade efter löften i manifesten. Det är alltså klart över 100, men det är inte många som tycker att det är över 100 löften i valmanifesten. Det är väldigt få som tycker det, och jag tyckte att det var ett konstigt resultat. Jag ställde därför om frågan på en massa olika sätt och gjorde olika metodexperiment på politiker. Men jag hittade inte att politiker tycker att det är så många löften som vi hittade i manifesten.

Slutsatsen är att en stor andel säger att de inte vet hur många löften de ger. Det är så mycket som 30 procent. I genomsnitt 2 procent har en riktig uppfattning om detta – om man nu anser att vår definition är riktig, vilket man definitivt kan diskutera. Men det finns dessutom en stor variation i svaren. Vi kanske inte ska utgå från att partirepresentanter vet exakt vad de lovar.

Jag ville illustrera att det är så många löften som ges och att det inte är lätt som väljare att veta detta inför valdagen. Här ser ni en illustration av hur många löften som har getts. Det var ännu fler 2018, och analyser av detta pågår nu. Detta har alltså kvadruplats sedan 90-talet. Det är fler och fler löften som ges i valmanifesten. Det är en omänsklig uppgift att ta ställning till alla dessa

löften som väljare; det går inte. Men detta är någonting som man kan ha med sig. Man ser det även per manifest. Antalet manifest har ökat i de här valen eftersom det är fler partier och koalitionsmanifest. Men även per manifest har löftena ökat tydligt under perioden. Någonting är det alltså med vallöften som upplevs som mer relevant.

Avslutningsvis ska jag säga något om ryktet om polarisering och något om det demoraliserande. Jag påminns om den demokratirapport som kom 2017 från SNS. Den var jag med och skrev tillsammans med andra statsvetare. Stämmer det att det är så himla polariserat? Det är inte det vi hittar i rapporten. Men detta gällde alltså 2014 och 2015, och det är en annan situation nu i och med januariavtalet. Men vi hittar inget deadlock i riksdagen efter den turbulens som rådde då. Vi tittar på voteringsanalyser, och vi tittar på genomgångar av de senaste årens blocköverskridande överenskommelser. Svenska regeringar får i regel igenom sin politik i riksdagen, och parlamentet verkar funka på det viset. Man har klarat av att hantera den turbulens som fanns då. Blockpolitiken förstärktes inte, utan det blev snarare en tillbakagång.

En avslutande önskning kanske kan vara denna: Hjälp medborgarna att förstå att ni klarar av att fatta beslut och kompromissa även om det finns polarisering! Det upplevdes som mycket mer polariserat än vad det faktiskt visade sig vara, och de resultat som vi kom fram till var nästan en överraskning – jaha, det funkade! Så hjälp medborgarna att förstå det, och fundera över konsekvenserna av att polarisera! Ibland kanske det är viktigt att polarisera, men om det inte är så himla viktigt kan man avstå från det, tänker jag. Om man absolut inte vill avstå från att polarisera får man vara med och ta ansvar för konsekvenserna av denna polarisering. Vi blir alla lite dummare av polarisering.

Detta är ett uttryck som börjar röra sig i USA: I'm riding your evil. Jag tycker att det är illustrativt, och det är särskilt tydligt i uppfattningar som har med moral att göra. Om man gör en fråga till en moralfråga är det svårare för människor att kompromissa i den. Forskningen visar att moraluppfattningar leder till beteenden som handlar om att följa regler i stället för att maximera nyttan. Det är svårare att kompromissa om detta, så moralisering av frågor hänger tätt samman med möjligheten till politiska kompromisser. Forskare finner att väljare som har moraliserande attityder motsätter sig kompromisser och straffar kompromissande politiker. De avstår också från vinster i materiella frågor.

Vi som statsvetare vet väldigt lite om hur man avmoraliserar frågor, så vi kommer inte att kunna hjälpa till så mycket om det är så att ni hamnar där. Det handlar kanske om magkänslans primat mot det svenska långsamma normskapandet, som konstitutionsutskottet ju värnar. Låt oss stå emot idén om att den som reagerar snabbast är den finaste i rummet! Det stämmer inte att den som är god gör rätt omedelbart och att den personen inte behöver tänka efter innan hon gör rätt. Låt oss stå emot överdrifter! Det var en tydlig sådan på DN Debatt häromdagen om en massa svenska forskare som en månad innan barnkonventionen blir till svensk lag skriver att vi lever i en tid då människovärdet står på spel.

En önskning är alltså att den svenska långsamma och eftertänksamma normgivningsproceduren är värd att värna.

Ordföranden: Stort tack för det! Vi försöker behålla detta i minnet och ska samtidigt försöka klara att ta emot ytterligare en introduktion. Varsågod, Bo Rothstein!

Bo Rothstein, Göteborgs universitet: Jag instämmer med mina kollegor; det är mycket spännande och hedrande att få komma hit. Jag är där verksam vid något som heter the Quality of Government Institute.

Hur ska man då studera ett samhälles sociala sammanhållning? Låt mig introducera en person. Det är en amerikansk kollega, Robert Putman, vid Harvard University. För lite drygt 25 år sedan publicerade han denna bok, *Making Democracy Work – Civic Traditions in Modern Italy*. Det är inte för mycket att säga att detta blev en enorm kioskvältare. Boken har sålts i över 100 000 exemplar och är översatt till 40 språk.

Robert Putnam rekryterade mig i mitten av 90-talet till ett jämförande projekt där vi skulle studera vad han hade funnit i boken i andra länder. Den teori som han byggde på startade vid att ett samhälle har några olika tillgångar. Man har naturligtvis fysiskt kapital i form av byggnader, maskiner, jord och naturtillgångar. Man har också humankapital. Det är sådant som vi försöker producera hos våra studenter. Man har finansiellt kapital. Men Putnam menade att det fanns ytterligare ett kapital: det sociala kapitalet.

Vad han visade i boken med mycket omfattande empiriska undersökningar var att de regioner i Italien – Italien hade delats in i 27 olika regioner med ett omfattande självstyre som man fortfarande har i dag – med ett starkt socialt kapital fungerade på alla sätt och vis bättre än dem med ett svagt socialt kapital.

Vad är då detta sociala kapital? Jag brukar för studenterna försöka förklara att det är ett slags samhällets fogmassa – det som håller ihop saker och ting.

Kan man mäta det här? Ja, det har några olika termer. Man kan kalla det mellanmännisklig, social och interpersonell tillit. Jag använder helst ordet social tillit, men man kan också säga mellanmännisklig tillit eller interpersonell tillit. Detta är en fråga som har ställts sedan 1960-talet, jag tror för första gången i USA. Den har ställts i Sverige sedan början av 1980-talet, och vi i Göteborg började ställa den 1996. Det är en fråga som lyder: I vilken utsträckning anser du att det går att lita på människor i allmänhet?

Detta är ingen enkel fråga, och den är mycket omstridd. Människor kan ju faktiskt inte känna alla andra människor i samhället. Vad är det då de svarar på när de får denna fråga? Tillsammans med en annan amerikansk kollega, Eric Uslaner, har vi sagt att när folk svarar på den här frågan gör de ett slags värdering av den allmänna moraliska standarden i det samhälle de lever i. På vanlig svenska: Befinner jag mig i ett ”tjyvsamhälle” eller befinner jag mig inte i ett ”tjyvsamhälle”?

Så här, som på bilden, ser det ut i Sverige. Det är det tråkigaste man kan mäta, för det händer ingenting. Vi har som sagt mätt detta sedan 1996, och vi mäter det på en elvagrädig skala mellan 0 och 10. De som kryssar i 7–10 kallar vi för höglitare. De som kryssar i 4–6 kallar vi för mellanlitare, och de som kryssar i lägst, 0–3, är låglitare. Vi ligger konstant på någonstans runt 57 procent höglitare. Ingenting händer alltså, som ni ser.

Då är väl allting gott och väl, kan man säga. Om man tittar på detta i världen ser det ut som på bilden här. Det är svårt att se på bilden, men vi ser här de länder som ligger högst. Sverige ligger mellan Norge och Finland. Vi ligger alltså väldigt högt, och sedan går det ned. När man kommer till Kontinental-europa är man nere på 40 procent, och när man kommer till Sydeuropa är man nere på 20 procent. Sedan ser ni länder där man ligger på mellan 5 och 10 procent. Detta är någonting som vi tycker är väldigt bra, då det är en variabel som varierar enormt mycket.

Vi har också mätt detta i stora undersökningar där vi har intervjuat över 200 000 personer i Europas regioner, EU-regionerna eller NUTS-regionerna. Det är lite svårt att tolka bilden, men alla prickar här visar alltså en region. Högst upp har vi Köpenhamnsregionen. Där är det alltså 80 av 100 som svarar ja på frågan om huruvida de kan lita på andra människor. Längst ned hittar vi några regioner på Balkan, och där är det 8 av 100 som svarar ja. Även inom Europa har vi alltså en enorm variation i hur människor svarar på frågan.

Vad får man då för effekter av social tillit? Jag vill gärna göra lite reklam för en rapport som kom förra året, tror jag att det var, av Nordiska rådet. De skriver om denna faktor och rubricerar den som Det nordiska guldvet. Det bygger på att de nordiska länderna klarar sig synnerligen väl i alla de rankningar som görs av hur väl samhällen mår. Det handlar naturligtvis om ekonomi men också om huruvida folk är lyckliga, befolkningshälsa, jämställdhet, miljö och så vidare. Om man lägger ihop alla dessa rankningar är det väldigt klart att nästan inga länder slår den nordiska modellen när det gäller att skapa mänsklig välfärd.

I länder som har hög social tillit får man en bättre fungerande demokrati. Ekonomerna har upptäckt att detta är starkt kopplat till ekonomisk tillväxt. Man får lägre kriminalitet, mindre korruption och ett mer aktivt civilsamhälle. Om folk litar på varandra är de hellre aktiva i olika frivilligorganisationer. Folk är också mer nöjda med livet. Det är alltså lyckofrågan.

Det finns tre faktorer som gör att man blir lyckligare i sitt liv när man mäter det, som vi gör, på aggregerad nivå. Det handlar om pengar, men bara upp till den nivå som Sverige hade när jag var tonåring. Det är alltså ungefär hälften av vad vi har i dag, och sedan ger det nästan ingenting. All den tillväxt vi har haft de senaste 30 åren kan vara bra för många saker, men den påverkar inte hur nöjda folk är med sitt liv. Om man uppfattar att man är vid hälsa är man mer nöjd med livet. Att leva under institutioner som inte är korrupta eller diskriminerande är också en faktor. Man kan alltså säga att det finns två och ett halvt skäl till att ett samhälle kan skapa lyckliga människor.

Det finns två teorier om varför detta har betydelse. Den ena är en mer ekonomisk teori, som handlar om transaktionskostnader. Det är kostnader vi har för att ingå och upprätthålla överenskommelser eller avtal när man ska köpa ett hus, ingå ett kontrakt, komma i tid eller något sådant. I samhällen med låg tillit, där folk inte litar på varandra, får man i allmänhet mycket höga transaktionskostnader.

När mina kollegor i USA ska köpa ett hus är det inte som i Sverige, där man sitter med en gemensam mäklare. Man sitter där med en mäklare plus att båda parter har med sig sina advokater. Man har alltså tre gånger så höga transaktionskostnader – för att ta ett enkelt fall – när man ska köpa en bostad i ett land som USA, med relativt låg tillit, än man i allmänhet har i Sverige.

Detta innebär att många för båda parter fördelaktiga samarbeten och avtal inte kommer till stånd på grund av att bristen på tillit leder till alltför höga transaktionskostnader. Detta kan naturligtvis handla om ekonomiska avtal, men det kan också handla om professionella och sociala utbyten och, skulle jag gissa, också emotionella utbyten. Om man inte litar på folk är det helt enkelt svårt att ingå överenskommelser, och detta skapar många negativa effekter.

Den andra teorin är en psykologisk teori som har ett lite tjugigare namn på engelska. Den heter the Social Trap. Vi är ofta i ett läge där alla vinner på att alla samarbetar, att alla källsorterar sina sopor, att alla betalar på spårvagnen, att alla betalar sina skatter i tid och så vidare. Det tjänar vi alla på, och det är mycket bra.

Men om man inte litar på att de andra samarbetar är det inte någon stor poäng med att vara den enda som samarbetar. Det är lite meningslöst att vara den enda som källsorterar sina sopor eller betalar på tunnelbanan. Det är hjältemodigt men bortkastat att vara den enda som försvarar landet, och så vidare. Det är tjugigt att vara det enda land som håller sig till klimatavtalet, men om man inte litar på att de andra länderna gör det är det lite poänglöst att vara den enda, och så vidare.

Detta är ett svårt problem – kanske det svåraste civilisationsproblemet. Det är faktiskt rationellt att *inte* samarbeta om man inte litar på de andra ställer upp och samarbetar. Detta leder till en slutsats: Ett effektivt samarbete för saker som vi vill uppnå kan bara uppstå om man har förtroende för att de andra också väljer att samarbeta. Utan ett sådant här förtroende klappar den sociala fällan igen, det vill säga att vi alla hamnar i en situation där vi får det sämre trots att vi faktiskt inser att om vi kunde lita på varandra skulle vi vinna på det. Det är det här som är det lite bökiga med denna fråga; man kan inte riktigt beordra folk att lita på varandra. Man kan liksom inte producera tillit. Om jag nu skulle säga till alla er att ni verkligen kan lita på mig skulle ni omedelbart börja tänka: Varför måste han säga det? Som ni ser är tillit en psykologiskt väldigt märklig sak.

Hur skapas då detta sociala kapital? När jag har varit och föreläst på handelshögskolor har jag fått frågan: Om det nu är ett kapital – hur gör man för att investera? Bra fråga! Det första budet, som nämnde Robert Putnam stod

mycket starkt bakom, är att detta har att göra med att folk är aktiva i frivilligorganisationer. Ju mer man gick på Hem och Skola-möten, scouterna, sångkörerna och så vidare, desto mer lärde man sig att lita på andra människor. Det är en liten rar teori. Tyvärr visade det sig att det inte finns något empiriskt stöd för detta. Det är till och med så att om man har varit aktiv länge i frivilligorganisationer litar man mindre på varandra. Det gäller till exempel PRO. Vi undrar vad de egentligen har för sig på mötena. Denna teori föll alltså ihop.

Kan det då vara demokrati? Om man lever i en demokrati kanske man litar mer på andra människor? Bilden här visar mått på demokrati och det andra måttet som gäller om man litar på varandra. Som ni ser finns det inget som helst samband. Det finns demokratier där man litar väldigt mycket på varandra men också demokratier där man litar väldigt lite på varandra. Det finns också icke-demokratier med hög tillit.

Kan det vara religiositet? Jag har tyvärr dåliga nyheter: Ju mer folk sysslar med religion, desto mindre litar de på andra människor. Det behöver inte finnas en kausalitet här, men det kan i alla fall inte vara åt andra hållet. Detta är alltså inte ett mått på vilken religion det handlar om utan om hur mycket man praktiserar religion.

Kan det vara pålitliga offentliga institutioner? Nu kommer något mycket märkligt. Bilden visar data från European Social Survey – en högkvalitativ survey som man har gjort i europeiska länder. Där ser ni på den nedre axeln hur mycket man litar på samhällets institutioner och hur stort förtroende man har för dem. Det gäller både de institutioner som sysslar med den representativa demokratin, som riksdag och regering, och i hög grad de institutioner som har att genomföra den offentliga politiken, alltså myndigheterna. På den andra axeln ser ni den sociala tilliten. Detta är ett samband som man sällan ser; det är nästan perfekt. Ju mer man litar på de offentliga institutionerna, desto mer litar man på andra människor.

Det har gjorts väldigt mycket forskning för att komma på det klara med hur detta fungerar. Det tyngsta budet är nu helt klart: Orsakspilen går från tillit till de offentliga institutionerna, och då framför allt dem som har att genomföra den offentliga politiken, till tillit till andra människor. Logiken ser förmodligen ut så här. Om man uppfattar att de offentliga tjänstemännen, domarna, poliserna, universitetsprofessorerna, lärarna, rektorerna, de offentliganställda och läkarna är diskriminerande, ohederliga och korrupta drar man slutsatsen att om man inte kan lita på den här typen av människor – hur ska man då kunna lita på människor i allmänhet i det här samhället? Det kinesiska ordspråket är alltså förmodligen korrekt: Fisken ruttar från huvudet och ned.

De här sakerna rör sig i de flesta länder inte särskilt mycket. Men jag har med lite knep och knåp fått ihop hur detta ser ut över tid i USA. Dessa data är inte helt jämförbara, för jag har plockat från lite olika undersökningar. Men det ser ut som på bilden. Om man går tillbaka till omkring 1960 låg USA både när det gäller tillit till andra människor och tillit till institutionerna på de mycket höga nordiska nivåerna. Sedan faller det. Som ni ser är det nästan parallellt. Det stora fallet kommer under Watergate, Vietnamkriget och så

vidare, och sedan repareras det inte. Jag tycker att detta är intressant, för det är ett av få fall där vi kan se hur det här utvecklas över tid. USA har också längst data på området.

Då måste man fråga sig när det gäller den höga tilliten i Sverige hur bra de svenska offentliga institutionerna sköter sig. När vi mäter det kommer det ett väldigt överraskande resultat. Mina amerikanska kollegor tror att jag hittar på när jag berättar att den institution i Sverige som man uppfattar sköter sina uppgifter bäst är Skatteverket. Sjukvården har också bra siffror. Siffran kan gå från minus 100 till plus 100, så plus 64 är alltså ett högt tal. Domstolarna har bra och polisen hyfsat bra siffror. Sedan går det lite ned till Pensionsmyndigheten. Regeringen, och även riksdagen, har lite halvknackigt resultat – dock på plus. Försäkringskassan har så där, lite på plus. Men Arbetsförmedlingen har väldigt låga siffror och likaså Migrationsverket.

Jag tror inte för ett ögonblick att de två som ligger lågt sysslar med oegentligheter. Men de har en uppgift där de måste använda mycket diskretionär makt, och det verkar vara något som folk har svårt att uppskatta.

Detta är också viktiga siffror, för de pekar på att det inte ligger i den svenska befolkningens DNA att lita på myndigheter. Tilliten är beroende av hur myndigheterna är uppbyggda och vad de gör. Det är alltså något man kan ändra och som går att ändra på politisk väg.

Den grundnorm vi tror är den viktigaste här, och den antar jag att ledamöterna kan rabbla i sömnen, är regeringsformens 1 kap. 9 § som stadgar följande: ”Domstolar samt förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör offentliga förvaltningsuppgifter ska i sin verksamhet beakta allas likhet inför lagen samt iakttä saktighet och opartiskhet.”

Notera två saker: att det inte är en målsättning utan en rättsregel och att det även innefattar privata organisationer, typ friskolor och annat som har att fullgöra offentliga förvaltningsuppgifter.

Vi tror att normen om opartiskhet är den centrala. Här finns en intressant motsättning. Man kan uppfatta demokrati som en intressekamp, och en intressekamp är alltid partisk. Man går med i ett politiskt parti eller en rörelse för att man vill något partiskt. Men den offentliga förvaltningen ska arbeta efter en helt annan norm, nämligen opartiskhet. Det finns en intressant spänning mellan dessa två principer. Båda är nödvändiga, men de ska helst inte blandas.

Det resultat som vi hittar är att de offentliga institutionerna, framför allt de som ska genomföra politiken, starkt påverkar hur människor uppfattar den moraliska standarden i det samhälle de lever i.

Att etnisk mångfald förstör den sociala tilliten har varit en populär idé. Vi har fått ta del av ett intressant resultat från våra danska kollegor avseende invandrare från länder med låg tillit som har kommit till Danmark. De ökar sin sociala tillit efter ett antal år i Danmark, under förutsättning att de uppfattar att de har blivit rättfärdigt bemötta av de danska myndigheterna. Det är den mest centrala faktorn.

Tillsammans med en kollega i Göteborg, Nicholas Charron, har vi tagit fram resultat från våra studier av Europas regioner. Vi mäter etnisk mångfald

i dessa regioner som antalet medborgare födda utanför Europa. Ja, etnisk mångfald har en negativ effekt på social tillit men enbart i de regioner som har låg kvalitet i den offentliga förvaltningen. I regioner med hög kvalitet i den offentliga förvaltningen försvinner hela effekten av etnisk mångfald.

Finns det några problem i detta framöver, trots dessa relativt goda nyheter? Sören Holmbergs forskning visar en något ökad politisering i uppfattningar om hur väl myndigheterna sköter sina uppgifter. Det visar sig att moderater och sverigedemokrater är lite mer kritiska till hur myndigheterna sköter sina uppgifter, och detta bör inte vara politiserat.

Vi har också ett ökat inslag av myndigheter som huvudsakligen har ideologiska uppgifter, till exempel Barnombudsmannen, Delegationen mot segregation, Diskrimineringsombudsmannen och Jämställdhetsmyndigheten. Det är myndigheter som inte har att genomföra någon egentlig politik utan som huvudsakligen ska påverka den offentliga opinionen, och det fungerar lite oskönt med idén om opartiskhet.

Så några avslutande reflektioner. Möjligen är den offentliga förvaltningens kvalitet den viktigaste faktorn bakom att skapa hög social tillit i ett samhälle. Man måste också inse att hög kvalitet i den offentliga förvaltningen är i ett internationellt och historiskt perspektiv inte regel utan undantag. Ungefär 70 procent av världens befolkning lever under svårt dysfunktionella, korrupta och diskriminerande institutioner.

Det kan alltså vara så här: Det är myndigheter att lita på som är demokratins grundbult.

Ordföranden: Tack för ännu en tankeväckande presentation av stort intresse! En av KU:s uppgifter är att titta på just styrningen av myndigheter, så detta tangerar verkligen vårt område.

Detta har nog väckt nyfikenhet, och det finns säkert många frågor.

Hans Ekström (S): Min fråga går till er alla tre. Limmet i samhället, alltså tilliten, har ju en positiv effekt genom lägre transaktionskostnader och smörjmedel på alla möjliga sätt. Jag är kanske helt ute och cyklar, men jag tänker att en förutsättning är att människor möts. Det vore intressant att höra vad forskarna säger om det.

Låt mig idealisera min egen uppväxt. Det var stora sociala skillnader, men direktörens son och den ensamstående sjukliga mammans dotter spelade brännboll i samma lag och gick i samma skola. Nu har vi en ökad bostads-segregation, och människor bor med fler människor som har till exempel samma hårfärg och samma inkomstnivå. Skolvalssystemet segregerar ytterligare, och särskilt i Stockholmsområdet ökar skillnaden mellan olika stadsdelar. Då möts man inte riktigt. Hur kan man då känna tillit?

Bo Rothstein, Göteborgs universitet: En av de starkaste faktorer man hittar vad gäller hög tillit är likvärdig utbildning, och detta hittar man tydligt i de länder som också har låg korruption. I länder med hög korruption, till exempel Rumänien, ser man motsatsen. Ju mer utbildning man har, desto mindre litar man på andra människor. Det är förmodligen för att man har mött så mycket oegentligheter i utbildningssystemet.

De flesta former av jämlikhet, såväl ekonomisk som social, förefaller ha en positiv effekt på social tillit. Men det finns också en motsatt effekt. Utan social tillit, det vill säga att man tror att de flesta andra betalar sina skatter och inte fuskar med välfärdssystemen och så vidare, är det svårt att åstadkomma hög social tillit. Här går alltså pilen i båda riktningarna.

Den form av segregering som förefaller vara sämst är om man får etniskt homogena områden, såsom China town och Black town. Det är inte så illa om man har segregering i form av att det bor invandrare från många olika länder på en plats. Den sämsta formen är den man har i till exempel USA med etniskt distinkta områden som i sig är homogena. Det förefaller ha en mycket negativ inverkan på social tillit.

Sören Holmberg, Göteborgs universitet: I Sverige har vi högst social tillit, alltså mellanmännisklig tillit, i storstäderna. Stockholm ligger över snittet, och Göteborg ligger lite över snittet. Däremot ligger Malmö intressant nog klart under snittet. När det gäller generell tillit har det mycket att göra med utbildning, övre medelklass och annat, och den typen av människor är överrepresenterade i de större städerna. Malmö är ett intressant undantag.

När det gäller partikulär tillit, att lita på sina grannar och andra människor i sin närhet, är tilliten i Sverige högst på landsbygden och klart lägre i storstäderna. Det vanliga är att man har mer tillit till sina grannar än till människor i allmänhet. Det finns dock några få undantag, och det har vi detaljstuderat i Göteborg i lokala, regelbundna SOM-undersökningar sedan 30 år tillbaka. I hårt utsatta områden med mycket invandrare, hög arbetslöshet och många sociala problem, till exempel Angered, är den generella tilliten till andra människor högre än tilliten till grannarna. Det är illavarslande eftersom vi tror, vilket Bo var inne på tidigare, att den partikulära tilliten bygger upp den sociala mellanmänniskliga generella tilliten på lång sikt.

Bo Rothstein, Göteborgs universitet: Det finns grupper som avviker från den höga tilliten. Det är långtidsarbetslösa, långtidsjukskrivna och de som röstar på övriga partier. Det finns inga partiskillnader bortsett från att de som röstar på Sverigedemokraterna har lägre tillit än de som röstar på de andra partierna.

Sören Holmberg, Göteborgs universitet: Detta är saker som Bo och jag forskar gemensamt om sedan många år tillbaka. Det väsentliga är att den sociala tilliten är stabil i Sverige. Vi är ett av få länder där den inte går ned. I USA,

Spanien, Sydafrika och andra länder vi har jämfört med går den ned. Det finns dock grupper i Sverige som tappar i social tillit: arbetslösa, de med dålig hälsa och de med sjuk- och aktivitetsersättning. Människor som är utsatta i det välfärdspolitiska systemet tappar i social tillit över tid, och vi har siffror sedan 20 år.

Hos sverigedemokrater ökar i stället tilliten. Ju större parti Sverigedemokraterna blir, desto mer ökar andelen sverigedemokrater som litar på sina medmänniskor. Här minskar ånyo polariseringen.

Ida Drougge (M): Jag har många frågor men får nog välja ett par stycken. Kanske hinner vi återkomma till de andra senare.

Jag upplever att den polarisering som Sören Holmberg pekade på har stått mycket i fokus i den politiska debatten under en tid. Har ni några tankar om vilken effekt det får när frågor om polarisering står i politikens och allmänhetens fokus? Har det alltid varit så för att det är mer politiskt intressant att diskutera dessa frågor, eller har det skett en förändring som långsiktigt kan ha en negativ påverkan?

Vi såg att USA inte har lyckats reparera den tillit som skadades under Vietnamskriget. Finns det något land som har lyckats reparera den bristande tilliten?

Sören Holmberg, Göteborgs universitet: Jag tar den sista frågan först. Vad Bo visade var förtroendet för olika politiska institutioner och politik i USA. Det rasade under Vietnamkriget i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet. Sedan dess har det varit i huvudsak stabilt.

Sverige hade höga förtroendesiffror när mätningarna började på 1960-talet. Sedan sjönk förtroendet år efter år. Jag vet inte hur många gånger jag har sagt att det är på väg ned. I mitten av 1990-talet kunde jag sluta säga det eftersom förtroendet gick klart upp från 1990-talets mitt tills det toppade 2010. Därefter har det börjat gå ned en aning, men vi är inte i närheten av de tidigare låga siffrorna. Sverige är ett exempel på ett land där en nedåtgående 30-årig kurva har reparerats under senare år. Men de senaste fyra fem åren har kurvan gått nedåt igen.

Vad gäller polarisering har vi dåliga data tidsseriemässigt. Men som jag nämnde förut har polariseringen ökat i de frågor som står i centrum för debatten just nu, och då kan vi jämföra 20 år tillbaka. Men vi har inte mycket annat. Jag har inte haft möjlighet att titta på hur det ser ut i andra länder. Debatten om flyktingar, mångkultur, nationalism, högerpopulism samt lag och ordning pågår inte bara i Sverige, utan den pågår över hela Europa och även i USA med Trump och det val som kommer i höst.

Jag har dock inte sett några siffror så att jag kan jämföra graden av polarisering och hur förändringen ser ut. Jag skulle misstänka att det vi har i Sverige inte är unikt utan att det har hänt något i just dessa frågor. I de traditionella frågorna som har med vänster-höger, ekonomisk fördelning, jämlikhet och

annat att göra har vi fortfarande en rätt hög grad av polarisering, men den har inte ökat. Dessa frågor står inte på samma sätt i känslomässigt och politiskt centrum.

Bo Rothstein, Göteborgs universitet: Tilliten till politiska institutioner går upp och ned, men den sociala tilliten är relativt stabil. Det finns dock länder där den har ökat. I till exempel Danmark har den ökat rätt kraftigt. I våra studier har ökningen inte varit lika klar i Sverige. Men enligt data från World Values Survey, som bara ställer den dikotoma frågan, alltså litar på kontra litar inte på, ser man en ökning från början av 1980-talet.

Ett land där det har ökat dramatiskt är Kina, men man vet ju inte om man ska tro på de siffrorna eller inte.

Det finns en intressant koppling här till både om folk är nöjda med sitt liv och social tillit. I det låt vara relativt fåtal länder där man lyckas höja kvaliteten i de offentliga institutionerna och framför allt minska korruptionen får man en väldigt snabb effekt vad gäller att folk är nöjda med sitt liv. Den effekten är mycket starkare än den från ekonomisk tillväxt. Man får också en sådan effekt på social tillit. Vill man öka den sociala tilliten handlar det alltså om att försöka få bra ordning på de offentliga institutioner som har att genomföra den offentliga politiken.

Elin Naurin, Göteborgs universitet: Jag uppfattar din fråga som att det också kan hänga ihop med uppmärksamheten det får i medierna. De medieforskare som tittar på det ser att det rapporteras mer i medierna om de frågor som är tydligt polariserade i samhället. Det sambandet finns alltså. Det finns ett intresse av att rapportera om sådant där det finns tydliga åsiktsskillnader. Men det är svårare att säga vad som kommer först, om det är medierna som driver på det och i vilka sammanhang de eventuellt gör eller inte gör det.

Det finns ett grundläggande intresse att rapportera om sådant där det finns en tydlig intressekamp. Det är alltså inbyggt i systemet att vi får mer information om sådant som är polariserande.

Mikael Strandman (SD): Jag tackar för väldigt intressanta föredrag. Min fråga går till Bo Rothstein, och jag ska försöka uttrycka mig tydligt. Det handlar lite om hönan eller ägget. Kan tilliten till institutionerna i ett land med hög tillit, till exempel Sydkorea och Japan, komma sig av att folket från början känner tillit? Är det kanske andra faktorer som spelar in mer än själva tilliten till de offentliga institutionerna? Hur mycket har du tagit hänsyn till det? Det vore intressant att se om tilliten bland invånarna i ett land som ligger långt ned på skalan, till exempel Ryssland eller Ecuador, skulle öka om korruptionen minskade och institutionerna fungerade bättre. Då skulle vi verkligen se effekten av det du berättade om.

Bo Rothstein, Göteborgs universitet: Det lilla problem vi har är att vi inte får göra riktiga experiment. Jag tror inte att Sveriges Kommuner och Landsting skulle uppskatta om jag bad att få införa rejäl korruption i 30 kommuner så att vi kan se vad som händer. Vi måste därför arbeta med naturliga experiment.

Detta försvåras av att vi inte har några data över lång tid. De första undersökningarna gjordes i USA på 1960-talet. Tittar man noga på vad som har hänt i USA sekventiellt ser man att det första som händer är att förtroendet för institutionerna går ned. Sedan klappar tilliten till andra människor ihop.

Finns det andra faktorer? Det har talats mycket om att etnisk homogenitet skapar hög tillit. Jag har dock aldrig varit imponerad av denna teori. Några av de regioner i Europa som har absolut lägst tillit är Syditalien, Sardinien, Sicilien och några av de stora öarna i Grekland, och de är extremt etniskt homogena. Man har studerat detta både med surveyundersökningar och etnografiskt. Den region som ligger lägst i Europa, där bara 8 av 100 svarar ja på frågan, är extremt etniskt homogen. Det är alltså något lite konstigt med den teorin.

Det vi har hittat när det gäller den offentliga förvaltningen fungerar nog så här: Du bor i en region. In kommer det en massa människor som inte är som du. De talar ett annat språk och ser inte ut som du. Om du har uppfattningen att de offentliga institutionerna har låg kvalitet kan det ligga nära till hands att tänka att de nya människorna kommer undan med allsköns oegentligt beteende. De betalar inte sina skatter, de överutnyttjar välfärdssystemet och så vidare. Då går förtroendet ned. Om du däremot har uppfattningen att de offentliga institutionerna sköter sig och att reglerna fungerar så kan du visserligen tänka att de inte är som du och att du kanske inte gillar dem, men förtroendet går inte ned eftersom de måste följa samma regler som du. Det är i alla fall så vi tror att det fungerar.

I samhällsvetenskaplig forskning går pilarna alltid åt båda håll. Men lägger man samman de många studier som har gjorts, vilket en kollega till mig nyligen gjorde, får man ett rätt tydligt resultat. Det är uppfattningen om de offentliga institutionernas kvalitet som påverkar tilliten, inte tvärtom. Det är så vi ser att orsakspilen fungerar.

Vi ska dock vara lite försiktiga. Vi har ju inte perfekta svarsfrekvenser. Det är nu 50 år sedan den stora gruvstrejken i Kiruna. Lite drygt ett halvår innan denna rätt dramatiska strejk inträffade gjorde en grupp arbetssociologer en undersökning av vad gruvarbetarna tyckte, och de var alldeles nöjda. Allt var bra. Det finns alltså inte obetydliga metodproblem i denna forskning, vilket vi självkritiskt måste fundera över. Men som jag brukar säga är detta så bra vi kan göra när vi mäter det.

Linda Ylivainio (C): Ordförande! Jag håller med min kollega Ida Drougge om att presentationerna väcker många frågor och att det är svårt att välja ut någon enstaka.

En intressant reflektion från Elin Naurin är den om vår ständiga upptagenhet av relationen mellan väljare och valda. Medan vi ledamöter tenderar att

hela tiden överskatta sympatierna för vår politik upplever väljarna att det blir alltmer polariserat. Vad gör detta med oss, både väljare och valda, att vi blir marinerade i åsiktskorridorer, ekokammare eller filterbubblor? Vad vågar vi tro och hoppas om framtiden i det avseendet?

Vidare får Sören Holmberg gärna utveckla detta med landsbygdsbefolkningen. Kan vi dra några särskilda lärdomar om den? Du nämnde något om skillnaden mellan Angered och andra områden, att det finns en större partikulär tillit på landsbygden. Finns det annat som skiljer i synen hos befolkningen på landsbygden? Mäts det?

Elin Naurin, Göteborgs universitet: Vad gäller den första frågan är detta något som amerikanska statsvetare är väldigt upptagna av, för där är det så polariserat. Just nu försöker man inom statsvetenskapen förstå hur man får människor som står på så olika sidor att komma överens och hur man får politiker att förstå väljarna i detta extremt politiserade klimat. Det pågår alltså mycket forskning om detta nu, och de ser det som en av sina viktigaste uppgifter.

En konkret studie som pågår nu är att man bjuder in till lunch mellan olik-tänkande och ser vad som händer när de hjälps åt att försöka förstå varandras argument. Man går alltså ned på botten för att förstå hur det ska gå till. Det uppfattas alltså som en viktig fråga.

Svaret man lutar åt är väl detsamma som på 1960-talet och 1970-talet. Statsvetaren Fenno säger att det inte finns några lätta vägar utan att man måste ut och prata med människor. Man måste föra en dialog, göra det hårda jobbet med opinionsbildning och försöka förstå varandras argument. När ni sitter här och försöker förstå varandra lär ni er hur de andra tänker och för en kontinuerlig dialog om dessa frågor. Det är förmodligen denna väg man måste gå. Man måste närma sig varandra. Fenno säger att man som politiker måste få en känsla för sitt valdistrikt; man måste helt enkelt vara där och lyssna på väljarna och ha en intuition för vad de tänker och känner. Det handlar om att undvika avstånd i samhället. Sådant basalt och grundläggande pratar de om i den amerikanska statsvetenskapen.

Sören Holmberg, Göteborgs universitet: I sommar ska jag vara med på ett seminarium som jag redan nu har börjat förbereda. Det ska handla om skillnaden mellan stad och land i alla möjliga avseenden. Vi har ett fantastiskt material i Göteborg, framför allt från SOM-undersökningarna. Nämn något, och SOM-institutet har mätt det. Vad vi än tänker oss kan vi se hur det har förändrats. Vi har 30-åriga mätserier, så vi kan systematiskt titta på vad som händer med svensk landsbygd i kontrast till storstäderna. Resonemanget i Sverige och även internationellt är att något håller på att slitas isär mellan landsbygd och storstäder. Numera bor en majoritet av jordens befolkning i städer, men det är rätt nytt.

Partipolitiskt i Sverige är det intressant. Detta är ju Centerns gamla starka område. Fortfarande är Centern starkast på landsbygden. Det håller dock lång-

samt på att jämna ut sig, för Centerpartiet är numera även hyfsat starkt i storstäderna. Sverigedemokraterna är också tydligt starkast på landsbygden. Här finns alltså något att fundera på.

I USA diskuteras detta ännu mer än i Sverige, apropå valet i höst. Republikanerna är tydligt starkast på landsbygden och demokraterna tydligast starkast i storstäderna, framför allt i storstäderna på kusterna. I mitten av landet är dock republikanerna starkast, framför allt på landsbygden. Detta mönster har funnits länge i USA, men det har förstärkts. I Sverige håller skillnaden mellan landsbygd och stad kanske på att förstärkas i olika avseenden.

Bjud tillbaka mig efter sommaren så kommer jag att ha hur mycket siffror som helst på detta. Jag har börjat att samla på mig för landsbygd respektive stad. Något håller på att hända. Kanske är det en form av polarisering.

Mia Sydow Mölleby (V): Jag har också fastnat lite i de frågor som Ida och Linda lyfte, det vill säga om medier, vilka saker som diskuteras och hur det påverkar. Det är liksom ett samspel mellan politik och medier, där Elin Naurin lyfte ett önskemål om att vi skulle vara lite långsammare. Det är ju inte alltid den som reagerar snabbast som är den som har tänkt till eller som kommer med något slags sanning.

Det där är dock ett stort problem eftersom det ofta är den som snabbt säger något som får höras. Den som får höras blir då den som sätter agendan, och då blir det den frågan som blir viktig för väljarna. Det är alltså väldigt svårt att se vad som kommer varifrån. De frågor som är viktiga för väljarna, är det sådant som folk har varit snabba att reagera på eller är det sådant som faktiskt är viktigast för väljarna? Och så ska då politikerna på något sätt lyssna på väljarna. Samtidigt vet vi ju inte vilka personer som har röstat på någon av oss. Det finns ju ett skäl till att vi har partier, och vi ska tycka olika. Jag tycker därför att det här är lite svårt att få ihop.

Jag funderar därför på om det ändå bör vara polariserat i viss mån, annars blir det ju helt utslätat. Vi kan inte alla bara försöka lyssna efter vad något slags majoritet tycker eller vad väljarna förväntar sig; vi är ju satta att representera olika väljare. Då blir det enda vi kan utgå från ändå det som vi själva har försökt att ha som löften.

Det här är bara funderingar och reflektioner. Jag tycker att det blir väldigt svårt.

Elin Naurin, Göteborgs universitet: Jag håller med om att det är svårt, och jag håller också med om det som Sören sa, alltså att man ska skilja mellan polarisering och politisering. Det är viktigt att tydliggöra ideologiska skillnader, för då blir det också tydligt för väljarna vad det är man har att välja på. Den balansen gäller det förstås att hålla.

Utifrån kontexten att vårt samhälle har ett drag åt en polariserande debatt kan man ändå, tycker jag, tillåta sig själv att ta ett djupt andetag och fundera: Är det här en situation där det viktiga budskapet kommer fram?

Ibland kommer det att vara det. Ibland kanske man behöver polarisera. Men då ska man också finnas där i efterhand och ta ansvar för den situation som uppkommer när man tydliggör de här skillnaderna.

Det var väl det som var reflektionen. Jag har också stor förståelse för mediesituationen och att man måste kunna nå ut med sitt budskap. Det är inga enkla saker detta.

Tuve Skånberg (KD): Tack för fina dragningar! Det är verkligen tankeväckande. Jag har ett litet inpass bara: Om ni vill ha hög svarsfrekvens från oss, så säg till våra gruppleddare att svara. Det har de gjort genom åren, och då ökar frekvensen. Tydligen har de mycket att säga till om.

(Elin Naurin, Göteborgs universitet: Det har vi gjort.)

Bra!

Jag skulle vilja ta fasta på det ni säger om att polarisering är negativt, vilket det är lätt att hålla med om, att tillit är själva grundkittet och att upplevd tillit korrelerar med upplevd lycka. Där har vi så att säga agendan för det som vi ska försöka att tillämpa här. Jag har också uppfattat att det är institutioner som kan skapa den här stabiliteten.

Då kommer vi in på riksdag och regering, som ju är institutioner och garantier för demokratin. Där hade vi inte så märkvärdiga siffror. De var på plus-sidan, ja, men inte väldigt bra. Vad kan göras där? Då tänker jag på kontrollmakten, där KU är särskilt viktigt. Under oss finns Riksrevisionen och JO. Vad skulle ni vilja ge oss i riksdagen för beting för att öka tilliten?

I dialog med Mia Sydow Mölleby skulle jag vilja säga att å ena sidan ska vi representera våra väljare och deras agenda och åsikter. Å andra sidan skulle man samtidigt kunna tänka sig att vi ska samarbeta och komma fram till beslut som är brett förankrade – samsyn kontra den polarisering som man möjligen skulle kunna utläsa ur väljarnas syn.

Finland har en lång tradition av att söka samarbetslösningar även när det handlar om regeringar och det politiska samhället. Vad säger ni? Har Sverige någonting att lära av Finlands exempel när det gäller att söka samsyn så gott det går? Det polariserar ju mot Mias mer renodlade tanke om att vi ska representera våra väljare.

Sören Holmberg, Göteborgs universitet: Vi har någonting i Sverige som är helt fantastiskt och som vi har kunnat få fram tack vare våra långa SOM-undersökningar: en positiv elektoral cykel. När det är valår i Sverige stiger alltså förtroendet för alla politiska institutioner och politiker.

Det visar sig också att förtroendet inte bara går upp för de politiska institutionerna när vi får val och, om ni så vill, tillfälle att träffa politikerna. Även förtroendet för alla andra institutioner går upp. Det finns ett slags haloeffekt av valen på förtroendet för det politiska, för offentlig förvaltning och även för privata institutioner. Utan undantag kan vi visa detta i 30 år av SOM-data, testat på 6–7 olika val och 21 institutioner.

Kongressen i Amerika har katastrofalt låga förtroendesiffror, även när det gäller job performance, medan riksdagen i internationell jämförelse mellan 70–80 olika länder ligger på topp 5–10. Riksdagen är visserligen förtroendemässigt sämre än några av de andra institutionerna i Sverige. Bo visade till exempel att Skatteverket låg väldigt högt. Men det var Systembolaget som vann den sista mätningen i Förtroendebarenometern som görs i Göteborg. Det ni! Systembolaget och Skatteverket är bland de som har högst förtroende i Sverige.

Internationellt sett är det alltså höga siffror för riksdagen. Det har väl att göra med att människor i Sverige känner och vet om att det finns en någorlunda överensstämmelse mellan vad man tycker och tänker och att få saker gjorda. Vi har ju väldigt hög åsiktsöverensstämmelse ideologiskt i Sverige mellan vänster och höger och riksdagsmän, och det är den viktigaste faktorn när det gäller hur väljarna röstar.

När det gäller den positiva elektorala cykeln – tänk om det hade varit tvärtom, så att när ni kommer ut och har valrörelse och vi äntligen får träffa politiker, ja, då sjunker förtroendet! Så är det inte i Sverige.

När det gäller haloeffekten är det som så att eftersom förtroendet är viktigt för transaktionskostnader som går ned är val oerhört viktiga för att hålla upp samhällsförtroendet i ett land som Sverige. Därför var det väl en tabbe att ni röstade igenom fyra år mellan valen i Sverige i stället för tre. När jag var ung var det för övrigt två år mellan valen. På grund av att vi har gemensam valdag, vilket bara Sverige och USA har, är vi ett av de länder på jorden som mest sällan ger folk en chans att rösta. De flesta andra länder har inte gemensam valdag. Och eftersom val är någonting som är värdefullt för att upprätthålla förtroendet i ett samhälle är detta kanhända något vi ska fundera på.

Ordföranden: Effekten kanske är så positiv just för att vi inte har val så ofta; det kan ju vara tvärtom.

Bo Rothstein, Göteborgs universitet: Det är viktigt att tänka igenom att det handlar om lite olika saker när vi tittar på riksdag, regering och förvaltningar. Det finns ju en viss logik i att säga att jag inte har förtroende för den sittande regeringen, för jag har inte röstat på den. Då faller ju kanske halva befolkningen bort.

Det är väldigt annorlunda med de offentliga myndigheterna. De ska ju lika behandla och vara opartiska. Där inträffar inte det som Sören Holmberg brukar kalla för hemmalagshypotesen, alltså att man har förtroende för dem som man har röstat på. Vi har ju inte röstat på Skatteverket eller Systembolaget, utan deras verksamhet ska bygga på principerna om saklighet och likabehandling. Då tror jag att man har en större möjlighet att nå de här höga siffrorna än vad man har när det handlar om partipolitik.

Tina Acketoft (L): Tack så mycket för denna föredragning! Det här är en sådan dag när man känner att det är en ynnest att få vara folkvald och ta del av detta. Ni bekräftar det som utskottet naturligtvis har vetat sedan länge, nämligen att det är just de pålitliga offentliga institutionerna och den oförvitliga tjänstemannen som är ryggraden i det samhälle där vi vill bli folkvalda.

Ni pekar också på de möjliga problem som vi har framför oss. Elin Naurin sa just att moralisering fördummar i allra högsta grad, och det kan åtminstone jag skriva under på. Ni säger också att vi numera satsar mer på ett ökat inslag av myndigheter som huvudsakligen har ideologiska uppgifter. Ideologiska uppgifter tenderar, i mina ögon, just att få en moraliserande debatt omkring sig. Jag vill höra om jag har landat rätt i det och vad ni tycker och tänker om den frågan i så fall.

Jag representerar ju ett parti där individualismen och individen står väldigt högt. Om vi pratar om tillit, har man tittat någonting på just hur tillitsskapande påverkas av om man har ett individperspektiv eller ett kollektivt perspektiv i sin politik?

Jag är skåning, vilket ni säkert hör på min vackra dialekt. Sören tog upp att i Stockholm och Göteborg har vi en hög tillit, men i Malmö är tilliten lägre. Malmö borde ha mycket högre tillväxtskapande egenskaper än vad man har som stad i dag. Kan det ha någonting att göra just med tilliten och att den skiljer sig från de andra två storstäderna?

Bo Rothstein, Göteborgs universitet: Om vår teori stämmer ska det precis vara som Tina Acketoft säger: I Malmö där tilliten är lägre blir transaktionskostnaderna högre, och då får man färre positiva samarbeten på alla plan.

Vår konstitution är byggd på en modell där opinionsbildningen ska drivas av partier, frivilligorganisationer, folkrörelser och möjligtvis av intellektuella som är med i den offentliga debatten. Sedan ska detta transformeras till partierna som ska driva frågan i riksdagen. Där ska komma ett beslut av riksdag och regering, och sedan har myndigheterna haft att genomföra detta beslut utan någon egen agenda.

Men när det gäller de myndigheter som jag räknade upp kan man säga att den demokratiska apparaten snurrar baklänges. Vi har alltså myndigheter som försöker påverka opinionen och er för sina frågor. De är säkert utomordentligt behjärtansvärda, men de uppfattar sig också som opinionsbildande. Sedan ska de driva på regeringen som sedan ska förankra detta i riksdagen. Då blir de politiska partiernas lite otacksamma uppgift att gå ut och försöka få förankring för den politik som de offentliga tjänstemännen har bestämt.

Enkelt uttryckt bygger demokrati på att staten ska göra som folket vill. Men med den här utvecklingen vänder man på det så att folket ska göra som de statliga tjänstemännen önskar, och då uppstår ytterligare en fråga: Om man nu är politiskt intresserad och vill driva saker, varför i herrans namn ska man då gå med i ett politiskt parti?

Jag började tänka på detta eftersom vi ju utbildar väldigt duktiga studenter som ofta är väldigt engagerade i någon fråga, till exempel djurens rätt, utvecklingen i u-länderna, jämställdhet och så vidare. När jag kommer i kontakt med dem brukar jag fråga som så att nu när du har din fina examen och ditt starka politiska engagemang, ska du gå med i någon folkrörelse eller något politiskt parti eller så? Nix! De tänker sig nästan uteslutande alla att de ska göra en karriär som politiserande tjänsteman. Det är så de ser det: De ska driva politik från en tjänstemannaroll.

Jag vill inte på något sätt vara alarmistisk. Den svenska demokratin står inte och skakar på grund av det här. Men det fungerar rätt oskönt i förhållande till hur vår konstitution är tänkt att fungera, och det tror jag att man ska tänka på.

Elin Naurin, Göteborgs universitet: Jag kan lägga till någonting om moraliserande. Grundtanken är att när du har en väldigt stark åsikt så investerar du mycket i den åsikten. På engelska kallas det för "invested interest". Man använder begreppet "motivated reasoning", alltså "motiverat resonerande".

Då ser man att de människor som har tagit allra tydligast ställning för en sakfråga också är svårast att nå med nya argument. Det räcker så att säga inte att kasta fakta eller kunskap efter någon som redan vet väldigt väl vad den tycker. Det finns en skillnad mellan folket och eliten på det här sättet i den meningen att det är svårare att nå eliten i form av politiker med nya kunskapsargument än vad det är att nå väljare med nya kunskapsargument. Politiker har nämligen investerat så mycket i sin åsikt att de är mycket svårare att röra.

Ibland pratas det ju om det här: Mer kunskap! Vi måste lära upp dem! Men det hjälper alltså inte alltid att kasta kunskap och fakta efter någon som redan har så starka investerade intressen i någonting, och det blir dessutom ännu värre när det gäller moralfrågor där det finns ett rätt och ett fel. Då är det mycket svårare att nå ut med kunskap.

Sören Holmberg, Göteborgs universitet: Det här med individualism och kollektivism var en bra fråga. Jag har inte något bra svar, för jag tror inte att någon har tittat på det, hur man nu skulle göra om det till en forskningsfråga. Men det är en intressant fråga, eftersom Sverige är ett av världens mest individualiserade samhällen om man ser på mätningarna som görs av World Value Survey, Ronald Inglehart och andra. Samtidigt är vi tillsammans med några nordiska grannländer världens mest tillitsfulla folk. Där finns alltså en koppling på aggregatnivå, men hur det ser ut mer i detalj är någonting som vi får åka hem och titta på.

Varför är det så här i Malmö? Det är inte bara i Malmö – även andra delar av Skåne har en lägre grad av mellanmänsklig tillit än vad som är snittet för Sverige. Det är väl någonting med den gamla danska kolonin, höll jag på att säga. Skåne skiljer sig väldigt mycket åt även i andra sammanhang. Det var de som var mest för EU. Det var de som var mest för kärnkraft. Det är de som tydligt har det högsta stödet för Sverigedemokraterna.

Skåne skiljer ut sig från övriga Sverige i många avseenden, även om de här sakerna inte nödvändigtvis behöver ha med varandra att göra. Skåne har ju också väldigt bra mat till exempel.

Camilla Hansén (MP): Jag är väldigt stolt över att representera riksdagens minsta parti, men i sådana här sammanhang händer det ju att frågor man funderar på redan har berörts. Jag har en reflektion där jag vill höra vad ni tycker, och ni får väl hoppa över det som ni redan har berört.

Jag har en bild av att vi ökar befolkningsmässigt men att antalet politiska uppdrag minskar, och då funderar jag kring det här med att känna sig representerad och delaktig i det demokratiska arbetet.

Färre är medlemmar i politiska partier, vilket leder till att en lägre andel av befolkningen faktiskt har egen erfarenhet av det politiska hantverket och de dilemman man ställs inför. Det blir färre som känner en politiker personligen eller har en politiker i sin nära bekantskapskrets. Och när man inte känner någon annat än via tillspetsade uttalanden i sociala medier eller rubriker kanske det är svårt att ha en tillit och känna sig representerad på riktigt. Jag funderar därför på om vi borde värna antalet politiska uppdrag på ett sätt så att fler någon gång i livet ska vara förtroendevalda.

Det var det ena. Jag skulle också vilja se om jag förstod det som Elin Naurin var inne på, nämligen hur vi kan hjälpa till att förstå och tänka på hur vi uttrycker oss. Exemplet var artikeln kring barnkonventionen i en tid då människovärdet står på spel. Jag förstod det som att hon menade att det kanske ändå var lite av en överdrift. Men det var ju en forskarartikel? Hur ska vi förhålla oss till varandra som politiker och forskare?

Elin Naurin, Göteborgs universitet: Jag kan börja med det sista. Jag hoppas och tror att Sören har siffror på om folk känner politiker. Det borde vi ha.

Det sista var mer en allmän reflektion kring att det inte bara handlar om hur politiker uttrycker sig, utan det handlar även om hur vi forskare uttrycker oss. Det här var en pågående diskussion på Göteborgs universitet, där forskare polariserade mot varandra som en del av en samhällsdiskussion. Just den artikeln handlade inte om barnkonventionen utan om vem som får och inte får prata på ett universitet.

Det var alltså i ett annat sammanhang där man snabbt hamnar i en överdrift. Det låter nästan som om vårt land är på väg att braka samman, men i själva verket är det bara ett sandlådekrig bland akademiker. Det finns en risk att man drar i väg, kan jag tänka.

Det var alltså därifrån det kom. Det är inte bara ert fel; även vi ska ta ett djupt andetag och diskutera på riktigt.

Bo Rothstein, Göteborgs universitet: I rena siffror är utvecklingen dramatisk. På 1960-talet innan kommunsammanslagningarna hade vi ungefär 230 000 folkvalda i en befolkning på 8 miljoner. Det innebar ungefär 1 på 33, alltså var 33:e person, inklusive alla barn. I dag är det 1 på 250, det vill säga vi har åtta gånger så få politiker som vi har haft en gång i tiden. Om detta har starka negativa konsekvenser kan man diskutera, men i rena siffror är förändringen väldigt dramatisk.

Sören Holmberg, Göteborgs universitet: Jag har ännu mer dramatiska siffror. Nivån på kännedom om politiker och annat kan man diskutera, och vi mäter det väldigt noggrant nere i Göteborgstrakten sedan 30 år tillbaka. De bästa tidsserierna vi har är valforskningen sedan 1950-talet, där vi frågar människor en öppen fråga om de kan namnge åtminstone en kandidat som ställer upp i riksdagsvalet från den egna valkretsen.

På den tiden, på 1950- och tidigt 1960-tal, var det lite över hälften som korrekt kunde ange ett namn. Nu är det under 25 procent, och det sjunker hela tiden. Vi har hittat på personval och väldigt mycket annat, och vi har medierna. Vi har 350 riksdagsmän som av olika skäl är mycket mer anonyma än tidigare. Kännedomen är mycket lägre, och det gäller även för de lokala mätningarna. Många kommun- och landstingspolitiker är kända av max 20 procent av valmanskåren. Partiledarna ligger över 90 procent, självklart, och toppolitiker som finansministrar och utrikesministrar ligger över 80 procent.

I Sverige står partisystemet i centrum och inte individen. Därför är det kunskap om vad partierna står för och vad de eventuellt driver som är det väsentliga. Där har vi bättre kunskapssiffror än på den individuella nivån. Men självklart är även individer viktiga.

Den andra synpunkten tycker jag är väldigt viktig. När det gäller deltagardemokrati och att de många människorna också ska vara med och någon gång kanske få det ansvar som det innebär att få ett förtroendeuppdrag så var det vanligare i Sverige förr, vilket Bo nämnde.

I den forskning som finns från det gamla Aten för 2 400 år sedan, på 400-talet, tror man att antalet fria män – kvinnor och slavar fick ju inte vara med – var ungefär 50 000–60 000 personer. Det är dock en myt att det handlade om direktdemokrati. De flesta beslut fattades av församlingar som inte var valda utan uttagna med lottdragning. De fria männen fick säga om de ville vara med i lottdragningen eller inte, och då var det en del som inte ville vara med. På det viset var det över 60 procent, kanske 70 procent, som under sin livstid fick vara med i en sådan beslutande församling under ett år eller två.

Lottdragning finns även numera. Det amerikanska jurysystemet är ett. Det finns även andra, till exempel Citizens' Panel, där man lottar fram människor som får vara med och fatta beslut. Här tycker jag att Sverige skulle skärpa sig. Vi skulle absolut experimentera med mer lottdragning i olika sammanhang för att använda det som ett beslutsunderlag eller snarast kanske som rekomen-

dationer i början. Då skulle fler människor än i dag få chansen att vara med i olika sammanhang.

Partimedlemskapen i Sverige i dag är nere på strax över 200 000. Demokratin i Sverige ska bemannas på 40 000 poster, och politikerna plockas från dessa 230 000 som är partimedlemmar. För 30 år sedan var de 600 000. Poolen som vi drar våra förtroendevalda ifrån blir allt mindre, vilket jag misstänker är ett bekymmer. Det gäller ju att få kvalitet och kunskap också bland valda politiker.

Jag tycker absolut att detta är en viktig fråga. Val är kanske lite överskattat ibland. Lottdragning kan prövas. Då kan det rattas från Gotland!

Elin Naurin, Göteborgs universitet: Vad ska vi kalla dig då? Blir du lotteriprofessorn i stället för valprofessorn?

Sören Holmberg, Göteborgs universitet: De finns väl några yngre som kan ta hand om lottdragningen.

Ordföranden: Bara det inte blir lotteririksdag, ni som minns!

Nu är klockan 11.55, och jag tänker för rättvisans skull inte ta en frågerunda till. Jag vet att det finns massor av frågor, och precis som ni nämner finns det oerhört mycket material att studera i form av er forskning men förstås även annan forskning.

Vi tar också med oss uppmaningen om att svara på enkäten. Det tar inte jättelång tid, men man måste sätta sig ned i lugn och ro och göra det. Vi uppmanar alla här inne till detta, och vi kommer även att uppmana övriga kollegor.

Det är många frågor som har väckts här, till exempel angående att åsiktsröstningen har ökat. Det kanske är naturligt att tänka att man utgår från vilka åsikter man har och så röstar man på det parti som bäst överensstämmer med det. Men så har det alltså inte varit fallet tidigare, utan det har snarare handlat om att man har identifierat sig med ett parti, oavsett vilka åsikterna har varit i detalj.

Vi har också frågor kring stad och land och vad representativitet egentligen är. Det känns ändå tryggt att vi i stort faktiskt följer både valresultat och våra vallöften.

Vi kan också fundera vidare över myndigheter och myndigheters roll som opinionsbildare och kanske till och med "uppfostrare".

Ett stort tack till er alla tre! Det har varit en jätteintressant förmiddag av stort värde för oss. Jag vill å hela utskottets vägnar återigen tacka för att ni tog er tid och för att vi fick det här tillfället till utbyte. Det har väckt nya tankar.

Därmed är sammanträdet avslutat.

(Applåder)

2017/18:RFR1	KONSTITUTIONSUTSKOTTET Öppen utfrågning om Riksrevisionen - en del av riksdagens kontrollmakt
2017/18:RFR2	ARBETSMARKNADSUTSKOTTET Vägen till arbete för unga med funktionsnedsättning – en uppföljning och utvärdering
2017/18:RFR3	FINANSUTSKOTTET Offentlig utfrågning om den aktuella penningpolitiken 28 september 2017
2017/18:RFR4	CIVILUTSKOTTET Civilutskottets offentliga utfrågning om barns skuldsättning
2017/18:RFR5	SOCIALUTSKOTTET Samordnad individuell plan (SIP) – en utvärdering
2017/18:RFR6	NÄRINGSUTSKOTTET Näringsutskottets offentliga utfrågning om internationell handel
2017/18:RFR7	KULTURUTSKOTTET Offentlig utfrågning om framtidens spelpolitik
2017/18:RFR8	FINANSUTSKOTTET Offentlig utfrågning om finansiell stabilitet och makrotillsyn den 23 januari 2018
2017/18:RFR9	ARBETSMARKNADSUTSKOTTET Offentlig utfrågning om vägen till arbete för unga med funktionsnedsättning – en uppföljning och utvärdering
2017/18:RFR10	SOCIALUTSKOTTET Personlig assistans – effekter av rättsutvecklingen
2017/18:RFR11	KONSTITUTIONSUTSKOTTET Forskarhearing om nya svenskar och demokratin
2017/18:RFR12	FINANSUTSKOTTET Offentlig utfrågning om den aktuella penningpolitiken den 6 mars 2018
2017/18:RFR13	TRAFIKUTSKOTTET Fossilfria drivmedel för att minska transportsektorns klimatpåverkan – flytande, gasformiga och elektriska drivmedel inom vägtrafik, sjöfart, luftfart och spårbunden trafik
2017/18:RFR14	TRAFIKUTSKOTTET Offentlig utfrågning om konkurrens på lika villkor inom luftfarts- och åkerinäringarna
2017/18:RFR15	UTBILDNINGSUTSKOTTET Offentlig utfrågning om trygghet och studiero i skolan
2017/18:RFR16	TRAFIKUTSKOTTET Järnvägstunnlar och skogsbilvägar – en uppföljning av klimatanpassningsåtgärder för infrastruktur
2017/18:RFR17	FINANSUTSKOTTET Öppen utfrågning om Riksbankens rapport Redogörelse för penningpolitiken 2017

2017/18:RFR18	FÖRSVARSKOTTET Försvarskottets offentliga utfrågning om cybersäkerhet
2017/18:RFR19	FINANSKOTTET Öppen utfrågning om Finanspolitiska rådets rapport Svensk finanspolitik 2018
2017/18:RFR20	SOCIALFÖRSÄKRINGSKOTTET Regeringens resultatredovisningar i ett 20-årigt perspektiv – utgiftsområde 8 Migration
2017/18:RFR21	Seminarium om Agenda 2030
2017/18:RFR22	FINANSKOTTET Öppen utfrågning med anledning av Riksrevisorernas årliga rapport 2018 och Riksrevisionens uppföljningsrapport 2018
2017/18:RFR23	KULTURKOTTET Öppet seminarium om Efter #metoo – hur går vi vidare?
2017/18:RFR24	UTBILDNINGSKOTTET Studie- och yrkesvägledning i grundskolan och gymnasieskolan – en uppföljning
2017/18:RFR25	TRAFIKKOTTET Offentlig utfrågning om fossilfria drivmedel för att minska transportsektorns klimatpåverkan
2017/18:RFR26	TRAFIKKOTTET Offentlig utfrågning om anpassning av väg och järnväg till ett förändrat klimat

2018/19:RFR1	FINANSUTSKOTTET Offentlig utfrågning om den aktuella penningpolitiken den 8 november 2018
2018/19:RFR2	FINANSUTSKOTTET Öppen utfrågning om finansiell stabilitet den 5 februari 2019
2018/19:RFR3	TRAFIKUTSKOTTET Offentlig utfrågning om transportsektorns bidrag till att uppfylla klimatmålen
2018/19:RFR4	SKATTEUTSKOTTET En utvärdering av personalliggarsystemet
2018/19:RFR5	FINANSUTSKOTTET Öppen utfrågning om den aktuella penningpolitiken den 7 mars 2019
2018/19:RFR6	FINANSUTSKOTTET Öppen utfrågning den 2 maj om Riksbankens rapport Redogörelse för penningpolitiken 2018
2018/19:RFR7	FINANSUTSKOTTET Öppen utfrågning om Finanspolitiska rådets rapport Svensk finanspolitik 2019
2018/19:RFR8	KULTURUTSKOTTET Att redovisa resultat – En uppföljning av regeringens resultatredovisning av utgiftsområde 17 Kultur, medier, trossamfund och fritid
2018/19:RFR9	SKATTEUTSKOTTET Skatteutskottets utvärdering av personalliggarsystemet
2018/19:RFR10	MILJÖ- OCH JORDBRUKSUTSKOTTET Offentlig utfrågning om skogen som resurs och livsmiljö

2019/20:RFR1	FINANSUTSKOTTET Öppen utfrågning om den aktuella penningpolitiken den 24 september 2019
2019/20:RFR2	UTBILDNINGSPOLITISKA UTSKOTTET Seminarium om livslångt lärande
2019/20:RFR3	KULTURUTSKOTTET Att redovisa resultat
2019/20:RFR4	UTBILDNINGSPOLITISKA UTSKOTTET Regeringens resultatredovisning för UO15 och UO16 – utbildningsutskottets uppföljningar 2012–2018
2019/20:RFR5	FINANSUTSKOTTET Hur påverkas den finansiella stabiliteten av cyberhot, fintech och klimaförändringar? En översikt av forskning, aktörer och initiativ
2019/20:RFR6	NÄRINGSUTSKOTTET Uppföljning av beslutet att bilda Sveriges export- och investeringsråd
2019/20:RFR7	FINANSUTSKOTTET Öppen utfrågning om finansiell stabilitet den 29 januari 2020. Fintech och cyberhot – Hur påverkas den finansiella stabiliteten?
2019/20:RFR8	ARBETSMARKNADSPOLITISKA UTSKOTTET, KULTURUTSKOTTET, SOCIALFÖRSÄKRINGSPOLITISKA UTSKOTTET, SOCIALUTSKOTTET, UTBILDNINGSPOLITISKA UTSKOTTET Offentlig utfrågning på temat psykisk hälsa i ett Agenda 2030-perspektiv
2019/20:RFR9	UTBILDNINGSPOLITISKA UTSKOTTET Öppen utfrågning inför den forskningspolitiska propositionen
2019/20:RFR10	TRAFIKUTSKOTTET Mobilitet på landsbygder – forskningsöversikt och nulägesbeskrivning